

Janina Kosman
Archiwum Państwowe w Szczecinie
Szczecin, Polska
jkosman@szczecin.ap.gov.pl

Wojciech Styłski
Szczecin, Polska
kenstel@wp.pl

W kręgu bohemików Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie

Abstrakt: Powołane w Szczecinie w 1824 r. Towarzystwo Historii i Starożytności Pomorza, będące jedną z najważniejszych instytucji naukowych miasta, w pierwszych latach swej działalności zainicjowało badania z zakresu słowiańszczyzny i kaszubszczyzny. Pozyskano w tym celu do współpracy m.in. znawcę literatury słowiańskiej, profesora Uniwersytetu Wrocławskiego Jana E. Purkyně (1787–1869). Wśród członków Towarzystwa znalazł się też Václav Hanka (1791–1861), czeski językoznawca, pedagog, bibliotekarz, poeta, tłumacz. Dzięki tej współpracy do zbiorów szczecińskiego Towarzystwa napływała literatura poświęcona tematyce czeskiej i słowiańskiej, której cenne, choć nieliczne przykłady zachowały się do dzisiaj. Jednym z nich jest tłumaczenie V. Hanka: *Hrdinský zpíev o tažení proti Polovcům*, Praha 1821. Bohemika trafiały do omawianego zasobu również jako dary innych donatorów zainteresowanych tą tematyką.

Słowa kluczowe: Szczecin, biblioteka Archiwum Państwowego w Szczecinie, bohemika

Od 1824 r. działało w Szczecinie Towarzystwo Historii i Starożytności Pomorza (*Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde*), zrzeszające ówczesną elitę naukową i liczne grono przedstawicieli klasy średniej¹. Od chwili powstania instytucja ta odgrywała ważną rolę w życiu naukowym i kulturalnym miasta. Inicjatorem jej utworzenia był Johann August Sack, sprawujący w latach 1816–1831 urząd nadprezydenta prowincji pomorskiej. Ten zainteresowany historią wybitny przedstawiciel pruskiej biurokracji prowincjonalnej, znalazł sprzymierzeńców wśród pomorskich uczonych, którzy wsparli go na etapie tworzenia programu nowej organizacji, która stawiała sobie jako główne zadania gromadzenie i opracowanie źródeł historycznych oraz zabezpieczanie zabytków kultury pomorskiej i ich inwentaryzację. Byli to m.in. Ludwig Giesbrecht (1792–1873), jeden z najwybitniejszych historyków Pomorza Zachodniego, ale również poeta opiewający uroki pomorskiego krajobrazu; Heinrich Wilhelm Böhmer (1791–1842) teolog i filolog, nauczyciel gimnazjalny, autor prac z zakresu historii średniowiecznego Pomorza; Karl Friedrich Hasselbach (1781–1864) teolog i filolog, długoletni dyrektor Gimnazjum Mariackiego w Szczecinie; Johann Ludwig Gottfried Kosegarten (1792–1860) profesor uniwersytetu greifswaldzkiego, wybitny historyk i językoznawca².

W pierwszych latach istnienia Towarzystwa dynamicznie rozwijające się sekcje historyczna i archeologiczna zainicjowały badania nad językiem i dziejami Pomorza Zachodniego. Zwrócono też uwagę na zagadnienia z zakresu słowiańszczyzny i kaszubszczyzny³. Już w trakcie pierwszego walnego zgromadzenia w czerwcu 1825 r., problematyka słowiańska pojawiła się w trzech referatach wygłoszonych przez gości z Berlina. W efekcie wywołało to zainteresowanie tą tematyką w środowisku szczecińskich uczonych. Utrzymywało się ono z różnym natężeniem w kolejnych latach. Sprzyjało mu m.in. podkreślanie znaczenia badań słowiańskich na łamach „*Neue Pommersche Provinzialblätter*”, regionalnym periodyku ukazującym się od 1827 roku, będącym kontynuacją powołanego w 1820 r. pisma „*Pommersche Provinzialblätter für Stadt und Land*”. Trzeba podkreślić, iż studia nad słowiańszczyzną przechodziły rozmaite koleje, co było pochodną m.in. aktualnej polityki władz prowincji,

---

1 M. Szukała, *Powstanie i działalność Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie w latach 1824–1918. Z dziejów pomorskiej nauki i kultury XIX i początku XX w.*, Szczecin 2000.

2 Tamże, passim.

3 Tematyka słowiańska i kaszubska obecna w działalności Towarzystwa Historycznego w pierwszych dekadach XIX w., była przedmiotem pogłębionych studiów prof. Zygmunta Szultki, który, przywołując bogatą literaturę, zrekapitulował dotychczasowe ustalenia w tym zakresie. Zob. Z. Szultka, *Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Alterthumskunde in Stettin a kwestia początków badań nad słowiańszczyzną i kaszubszczyzną* [w:] *VI Konferencja Kaszubsko-Pomorska pt. Rozwój nazewnictwa lokalnego na Pomorzu Zachodnim. Pomorska toponomastyka i onomastyka na przestrzeni dziejów. Materiały z konferencji, Darłowo, 8–9 września 2000*, pod. red. W. Łysiaka, Poznań 2001, s. 153–173.

jak też linii programowej Towarzystwa czy też braku znajomości języków słowiańskich wśród uczonych pomorskich. Nie bez znaczenia były również zmiany we władzach organizacji⁴. Ujmując rzecz czasowo, tematykę słowiańską szczególnie promowano w szczecińskim Towarzystwie Historycznym w pierwszych dekadach jego działalności. Nowe perspektywy dla tych badań otworzyły się na przełomie lat 1828/1829, po objęciu funkcji sekretarza przez profesora Gimnazjum Mariackiego Hermanna Heringa (1800–1886), któremu udało się pozyskać do współpracy wybitnego znawcę literatury słowiańskiej, profesora Uniwersytetu Wrocławskiego Jana E. Purkyně (1787–1869). Do członków Towarzystwa dołączył również Václav Hanka (1791–1861), czeski językoznawca, pedagog, bibliotekarz, poeta, tłumacz⁵. Od 1818 r. związany był z Czeskim Muzeum, gdzie pracował jako kustosz zbiorów bibliotecznych i muzealnych (etnograficznych i numizmatycznych), archiwista oraz redaktor wydawanych przez Muzeum sprawozdań⁶. W późniejszym okresie (od 1848 r.) wykładał sławistykę na Uniwersytecie Karola w Pradze. Hanka zasłynął jako rzekomy odkrywca XIII/XIV-wiecznego rękopisu, opublikowanego pod tytułem *Rękopis krółodworski*, oraz *Rękopisu zielonogórskiego*, o które latami trwał spór⁷, dzisiaj już rozstrzygnięty na niekorzyść językoznawcy, który stworzył literacką mistyfikację. W *Przedstawieniu* do polskiego wydania *Rękopisu krółodworskiego* czytamy:

Wacław Hanka [...] niespracowany w badaniu języka czeskiego, w odgrzebywaniu pamiątek i zabytków wielkich swoich naddziadów, szczęśliwym trafem, jakby od losu w nagrodę, odkrył najwyborniejsze przodków utwory, które cudem, wśród niszczącej wieków powodzi, do naszych czasów przybiły⁸.

Owo *niespracowanie* w badaniu języka czeskiego, zaowocowało przeprowadzeniem reformy ortografii opartej o założenia jego profesora filologii i mentora Josefa Dobrovský'ego (1753–1829).

---

4 Z. Szultka, *Gesellschaft...*, s. 165.

5 Zob. W. Czajewski, *Historia literatury czeskiej od czasów odrodzenia do chwili bieżącej*, Warszawa 1886, s. 20–21; J. Magnuszewski, *Historia literatury czeskiej. Zarys*, Warszawa 1973.

6 *Geschichte der Gründung und Constituirung des Vereins in den Jahren 1818–1822*, „Das vaterländische Museum in Böhmen im Jahre 1842” 1842, s. 16. V. Hanka zamieszczał na łamach tychże własne opracowania. Zob. V. Hanka, *Münzen und Medaillen des hochgräflichen Schlickischen Hauses*, „Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen in der sechszehnten allgemeinen Versammlung am 18. April 1838” 1838, s. 48–65.

7 Zob. J. Miszewski, *Walka o czeskie rękopisy: w 120 rocznicę znalezienia rękopisu krółodworskiego i zielonogórskiego*, Kraków 1937.

8 *Krółodworski rękopis. Zbiór staroczeskich bohatyrskich i lirycznych śpiewów należonych i wydanych przez Wacława Hankę Bibliotekarza król. narod. czes. muzeum, a z czeskiego na polskie przez Lucyana Siemieńskiego przełożonych*, Kraków 1836, s. VI.

Hanka – jak czytamy – „miał osobliwy talent odszukiwania białych kruków nie tylko czeskich lecz i polskich. Jako bibliotekarz i literat chodził i szukał w ciemnych magazynach praskich antykwaryuszów rzadkie druki, odbierał wiadomości o nich...”⁹. Podobne działania podejmował dla szczecińskiego Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza, którego członkiem został w 1829 r. Zarząd Towarzystwa poinformował go o członkostwie w liście z 20 grudnia tegoż roku¹⁰. V. Hanka w słowach pełnych galanterii podziękował za ów zaszczyt prawie pół roku później w jedynym zachowanym do dzisiaj w dokumentacji Towarzystwa, obszernym liście zawierającym również wyniki jego badań pomorzoznawczych¹¹. Dotyczyły one głównie kwestii językoznawczych, dostarczyły też informacji o pomorskim biskupie Benedykcie baronie von Waldstein pochodzącym z Czech, mającym – jak donosił Hanka – skłonić opata Andreasa Langa do napisania dzieła *Vita Ottonis Bambergensis*¹². Kontakty Hanka z Towarzystwem odzwierciedlały – jak pisano później – element słowiański w historii Pomorza, podczas gdy w relacjach naukowo-badawczych w odniesieniu do niemieckich towarzystw więcej było pierwiastka czysto niemieckiego¹³.

V. Hanka, który otrzymał powołanie na bibliotekarza (z tytułem radcy dworu) Cesarskiej Akademii w Petersburgu, miał nadzieję na przeprowadzenie na potrzeby Akademii badań sławistycznych na Łużycach i Pomorzu, a tym samym przyjazd w celach naukowych do Szczecina¹⁴. Jak możemy przypuszczać, wizyta ta nie doszła do skutku. Pozostały natomiast w Szczecinie ślady jego współpracy z Towarzystwem Historycznym w postaci szczątkowej dokumentacji i nadsyłanych z Pragi publikacji. Do dzisiaj w księgozbiornie biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie zachowały się niektóre bohemika, będące jego darem dla stowarzyszeniowej biblioteki. Możemy tutaj wymienić: *Die Bildsamkeit der Slawischen Sprache an der Bildung der Substantive und Adjektive in der Böhmischen Sprache [...] von Joseph Dobrowský*, Prag [1799]; F.M. Pelzel, *Geschichte der Böhmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten*, Prag 1817; V. Hanka, *Pravopis český podle základu mluvnice Dobrovského. Druhe pooprawene wydanj*, w Praze 1821; V. Hanka, *Zbjrka neydawnejsjch słownjku latinsko-ceskich, s obsahem neznámých słow w abecednj pořádku*

9 Dwa listy Tytusa hr. Działyńskiego do Wacława Hanka. Przyczynek do historii Biblioteki Kórnickiej napisał Edward Jelinek, Kraków 1894, s. 5. [Zachowano oryginalną pisownię].

10 Archiwum Państwowe w Szczecinie, Pomorskie Towarzystwo Historii i Archeologii, sygn. 9, s. 57.

11 Tamże, s. 57–61.

12 Zob. „Baltische Studien” 1832, H. 1, s. 330. Na temat biskupa Benedykta zob. R. Pawlik, *Kapituła katedralna w Kamieniu Pomorskim na przełomie epok (1498–1549)*, Warszawa – Szczecin 2019, passim.

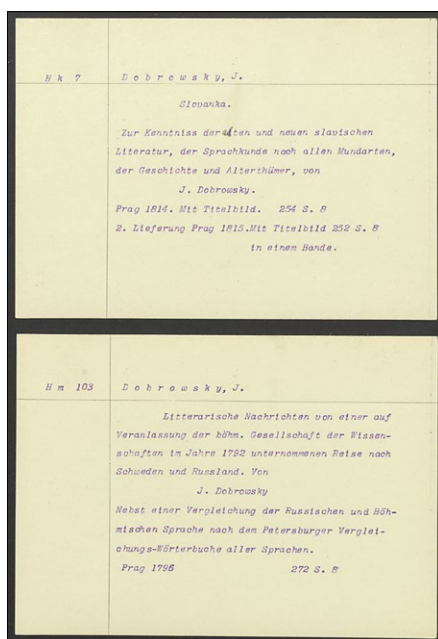
13 „Baltische Studien” 1844, H. 1, s. 199.

14 Archiwum Państwowe w Szczecinie, Pomorskie Towarzystwo Historii i Archeologii, sygn. 9, s. 58.

česko-latinským. Wadána od Wáclawa Hanky [...], w Praze 1833; „Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen...“ 1834–1850; F. Palacký, *Geschichte von Böhmen*, Prag 1836.

Fot.1 Karty katalogowe z opisem dzieł V. Hanky i J. Dobrovský'ego z biblioteki Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza. Źródło: Archiwum Państwowe w Szczecinie, sygn. 2204. Zdjęcie: Agnieszka Mazurkiewicz

<p>K k 8</p> <p>H a n k a, Wenczlau</p> <p>Dobrovský's Slavia.</p> <p>Botschft aus Böhmen an alle Slavischen Völker, über die Art und Weise ihrer Denkweise, die Beschaffenheit ihrer Psychologie, ihrer Geschichte und Altertümer, ihrer Literatur und ihrer Sprachkunde nach allen Theilen.</p> <p>In einem Anhangelider böhmische Gato, vollständige Ausgabe in 10 te Theilen.</p> <p>Zweite verbesserte, berichtigte und vermehrte Auflage von</p> <p>Wenczlau Hanka.</p> <p>Mit 6 zum Theile colorirten Kupfertafeln, 3 Facsimils und 4 Tabellen.</p> <p>Prag 1834. 400 S. n.</p>	<p>O t 3</p> <p>H a n k a, Wenczlau</p> <p>Pravopis Český podle základu mluvnice dobrovského. Od Wáclawa Hanky. Druhá popravěná vydání. V. Praze 1831.</p> <p>Böhmische Rechtskunde nach der Anlage Dobrovský's von</p> <p>Wenczlau Hanka.</p> <p>Zweite verbesserte Ausgabe.</p> <p>Prag 1831. 64 S. n.</p>
<p>H r 10</p> <p>H a n k a, Wenczlau</p> <p>Igor Staatsdeutsch.</p> <p>Heldeingang von Zepo gegen die Polowen.</p> <p>Aus dem Altrossischen des XII. Jahrhunderts, neu übersetzt und herausgegeben mit dem Urtexte, und einer köstlichen Interlinearung. Von</p> <p>Wenczlau Hanka.</p> <p>Prag 1831. XII 60 S. n.</p>	<p>H i 13</p> <p>H a n k a, Wenczlau</p> <p>Zbírka vydaná podle slovníku latinského-českého a českého-románského slovníku Wáclava Hanky.</p> <p>Vetustissima vocabularia Latino-Serptica.</p> <p>V. Praze 1833.</p> <p>Sammlung der ältesten Lateinisch-Böhmischen Wörterbücher mit ..... der unekstesten Wörter in alphabet. Lateinisch-Böhmischer Ordnung.</p> <p>Herausgegeben von Wenczlau Hanka.</p> <p>Prag 1833. XVI 450 S. n.</p> <p>Mit 2 Kupfern.</p>
<p>H r 2</p> <p>H a n k a, Wenzel</p> <p>Ruopem Kralodvorski. Königshofs. Handschrift.</p> <p>Manuscript of the Queen's Court</p> <p>Herausgegeben von</p> <p>Wenzel Hanka.</p> <p>Prag 1833. XII 316 S. 12 ungetunden.</p>	<p>H k 10</p> <p>D o b r o v s k ý, Joseph</p> <p>Die Bildsamkeit der Slavischen Sprache, an der Bildung der Substantive und Adjektive in der böhmischen Sprache dargestellt. Von</p> <p>Joseph Dobrovsky</p> <p>Prag o.J. 68 S. 4</p>
<p>O b 26</p> <p>H a n k a, Wenczlau</p> <p>Münzen und Medaillen Albert Herzogs von Friedland, nebst einem Anhange von Fuldsteinischen Familien-Medaillen. Von</p> <p>Wenczlau Hanka.</p> <p>Aus den Verhandlungen des böhm. Museums 12 Jahrg.</p> <p>Prag 1841. 15 S. n ungetunden.</p>	<p>H k 40</p> <p>D o b r o v s k ý, Joseph</p> <p>Joseph Dobrovsky</p> <p>Institutiones linguae Slavicae dialecti veteris, quae cum apud Russos, Serbos aliosque ritus graecet, tum apud Dalemates Saporitas Ritum Latini Slavice in libris sacris obtinet.</p> <p>.....</p> <p>Prag 1822 LXVIII 720 S. n</p>

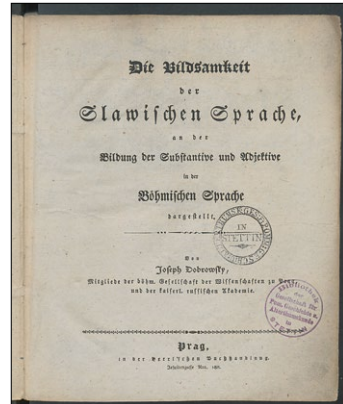
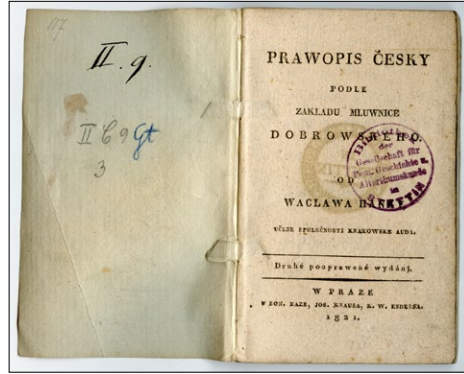
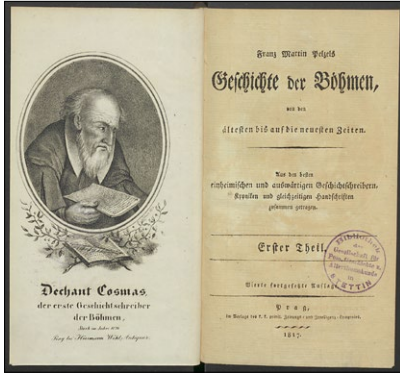

Bohemika wpływały do zbiorów nie tylko jako dary, były też przedmiotem zakupu, jak np. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, Olomucii 1841 autorstwa Antoniusa Boczka¹⁵. Trafiały tu również w rozmaitych spuściznach, by wymienić zainteresowanego słowiańszczyzną Juliusa Muellera (1819–1892), szczecińskiego prawnika i regionalistę. Posiadał on liczący około 1500 woluminów księgozbiór, którego znaczną część przekazał zapisem testamentowym bibliotece Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie (część natomiast trafiła do Gimnazjum Mariackiego). Wśród bohemików tej proweniencji można wymienić zachowane do dzisiaj prace Pavla Jozefa Šafárika (1795–1861), poety, historyka, etnografa, slawisty: *Slawische Alterthümer. Deutsch von Mosig von Aehrenfeld, hrsg von Heinrich Wuttke*, Bd 1–2, Leipzig 1843–1844 oraz *Über die Abkunft der Slawen nach Lorenz Surowiecki von Paul Joseph Schaffarik*, Ofen 1828¹⁶.

15 „Baltische Studien” 1842, H.1, s. 265.

16 Na uwagę zasługuje cała kolekcja nurtu słowiańskiego J. Muellera, by wymienić przechowywane w księgozbiornie biblioteki Archiwum Państwowego tytuły pochodzące z tej darowizny: *Wendisch-deutsches Handwörterbuch nach dem oberlausitzer Dialekte. Nebst einem grammatischen Vorworte, mit besonderer Rücksicht auf Aussprache und Wortbildung*, hrsg. von Curt Bose, Grimma 1840; *Ueber die Sprache der früher in Meklenburg wohnenden Obodriten-Wenden von C.C.H. Burmeister*, Rostock 1840; *Die Slawen in den ältesten Zeiten bis Samo. Eine linguistisch-geographisch-historische Untersuchung nebst einem Anhang: Gedrängte Übersicht der heutigen Slawen*, von Roman St. Kaufluss, Berlin 1842; *Wo słowjanskich městnych mjenach w Hornej Lužicy a wo jich wuznamje. Swjędzeńskie pismo k trístalěttnemu jubileju budyskeho gymnasija*, spisał J.E. Smolef, Budyšin 1867.

Fot. 2 Przykłady bohemików z zasobu biblioteki Archiwum Państwowego w Szczecinie.
Źródło: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Zdjęcie Agnieszka Mazurkiewicz

Do zbiorów Towarzystwa wpłynął swego czasu wspomniany *Rukopis Kralodvorský. Vydanie Tsurte (Die Königshofer Handschrift)*¹⁷, niestety niezachowany w dzisiejszym zasobie. Jednym z ciekawszych wydawnictw nadesłanych do Szczecina przez Hankę był też jego przekład dzieła: *Igor Svatoslavič. Hrdinský zpiew o tažení proti Polovcům*, Praha 1821. Zasluguje ono na szczególną uwagę, niewiele jest bowiem w literaturze utworów wywołujących tak wiele sporów o autentyczność, pochodzenie i autorstwo.

Poemat znany w Polsce pod tytułem „Słowo o wyprawie Igora” i przez większość naukowców uważany za zabytek dawnego piśmiennictwa ruskiego, jest poświęcony nieudanej wyprawie powziętej w kwietniu 1185 r. przez księcia nowogrodzko-siewierskiego Igora Światosławowicza¹⁸ przeciwko

17 „Baltische Studien” 1844, H. 1, s. 195.

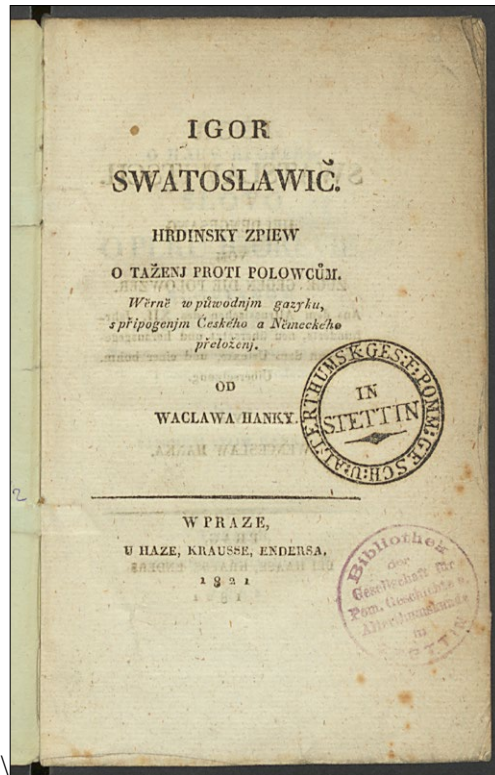
18 Igor (1151–1202) – książę nowogrodzko-siewierski (od 1178) i czernihowski (1198), syn księcia czernihowskiego Światosława Olegowicza.

Połowcom¹⁹. Wpisywała się ona w burzliwe dzieje relacji Rusów z koczowniczymi sąsiadami, obfitujących w szereg większych i mniejszych potyczek, łupieżczych najazdów, a nawet kilkuletnich działań wojennych²⁰. Wiosenna wyprawa z 1185 r. zakończyła się całkowitą klęską wojsk ruskich w dorzeczu rzeki Doniec na stepie nadazowskim. Uratowali się nieliczni wojowie, a księżę Igor i towarzyszący mu Rurykowicze zostali wzięci do niewoli przez chanów połowieckich²¹.

Fot. 3 : *Igor Svatoslavič. Hrdinský zpiew o tažení proti Polovcům*, Praha 1821.

Źródło: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Biblioteka, sygn. B 880.

Zdjęcie Agnieszka Mazurkiewicz

19 Połowcy (Kipczacy, Kumani) – turkijski lud koczowniczy, zamieszkujący ogromne stepowe przestrzenie Eurazji od rzek Irtysz na wschodzie do Dunaju na zachodzie (tzw. Step Kipczacki – Deszt-i-Kipczak). Zainteresowanych należy odesłać do bogatej literatury tematu – zob. zwłaszcza: С. Плетнева, *Половцы*, Москва 2018; A. Zajączkowski, *Związki językowe połowiecko-słowiańskie*, Wrocław 1949; Я. Пилипчук, *Соціальна історія кипчаків у IX–XIII ст.*, Київ-Вінниця 2018; Я. Пилипчук, *Етнополітичний розвиток Дагит-і Кипчак у IX–XIII ст.*, Київ, 2012.

20 J.- P. Roux, *Historia Turków*, Gdańsk 2003, s. 127.

21 Zob. *Latopis Kijowski*, [w:] *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp i przypisy F. Sielicki, Warszawa 1987, s. 216–224.

Jedyny znany rękopis „Słowa”, pochodzący prawdopodobnie z XVI w., został odnaleziony w 1795 r. w kodeksie pochodzącym z klasztoru Spaso-Preobrażeńskiego w Jarosławiu²². Odkrycia dokonał ówczesny oberprokurator Świętego Synodu, hrabia Aleksy Musin-Puszkina, który kupił manuskrypt od jarosławskiego archimandryty Joela (Iwana Bykowskiego). W 1800 r. ukazała się pierwsza edycja dzieła, którą przygotowali: historyk Nikołaj Bantysz-Kamienski i archiwista Aleksy Malinowski. Jak się powszechnie przyjmuje, rękopis „Słowa” spłonął wraz z obszernym księgozbiorem A. Musina-Puszkina w czasie pożaru Moskwy w 1812 r. Badaczom pozostały egzemplarze wydania drukowanego: odkryta w latach 60. XIX w. kopia przygotowana dla Katarzyny II oraz odręczne wypisy ze „Słowa”, odnalezione w archiwum Malinowskiego. Choć zestawienie tych źródeł pomogło nieco w ustalaniu tzw. pierwotnego kształtu dzieła, do dziś w tekście pozostało wiele „ciemnych miejsc”, czyli fragmentów, które nie doczekały się przekonującej rekonstrukcji i jednoznacznego odczytania²³. Spory o autentyczność utworu rozpoczęły się niedługo po jego wydaniu i z różnym natężeniem trwają nadal, angażując historyków i filologów z wielu ośrodków naukowych, nierzadko odrzucających lub modyfikujących koncepcje uznane wcześniej za ostatecznie przekonujące²⁴. Ogólnie rzecz biorąc badacze podzielili się na dwie grupy: większość była przekonana o autentyczności zabytku i jego XII-wiecznej proveniencji, pozostali byli zwolennikami orientacji sceptycznej, rewizjonistycznej, zakładającej wtórność utworu, jego stylizacyjno-mystyfikacyjny charakter i znacznie późniejszy sentymentalno-przedromantyczny XVIII-wieczny rodowód²⁵.

Mając na względzie pochodzenie egzemplarza poematu znajdującego się w zbiorach Archiwum Państwowego w Szczecinie, warto wspomnieć o koncepcji amerykańskiego historyka Edwarda L. Keenana, który w monografii opublikowanej w 2003 r. na Uniwersytecie Harvarda starał się dowieść, że „Słowo o wyprawie Igora” zostało stworzone przez J. Dobrovský’ego w latach 90. XVIII stulecia. Keenan w pierwszej części pracy zakwestionował najważniejsze elementy powszechnie przyjętej historii odnalezienia „Słowa”, a następnie starał się zrekonstruować proces tworzenia dzieła. Jego zdaniem początkowa wersja powstała na przełomie 1792 i 1793 r., w czasie pobytu J. Dobrovský’ego w Rosji, i trafiła w ręce historyka Iwana Jełagina. Jeszcze w 1793 r., po powrocie do Czech, J. Dobrovský napisał kolejną partię tekstu i wysłał ją Jełagininowi.

---

22 T. Hodana, *Najnowsze spory o autentyczność Słowa o wyprawie Igora*, „Przegląd Rusycystyczny” 2011, nr 3 (135), s. 7.

23 Tamże.

24 Przeglądu najważniejszych koncepcji dotyczących pochodzenia *Słowa o wyprawie Igora* dokonał T. Hodana, dz. cyt.

25 R. Łużny, *Kto, kiedy, gdzie i po co napisał „Słowo o wyprawie Igorowej”*, „Slavia Orientalis” 1994, nr 2, s. 171.

Po śmierci Jełagina wszystkie te materiały wraz z całym archiwum historyka stały się własnością Musina-Puszkina, który ich uporządkowanie zlecił Malinowskiemu. Ten, około 1798 r., połączył w całość szkice czeskiego slawisty i stworzył powszechnie znaną wersję „Słowa”, która niedługo potem została wydana drukiem, a także sporządził tzw. kopię Katarzyny²⁶. Keenan w kolejnej (biograficznej) części swojej monografii najwięcej uwagi poświęcił podróży Dobrovský’ego do Rosji, natomiast w najobszerniejszym ostatnim rozdziale podjął próbę udowodnienia, że liczne ślady autorstwa Dobrovský’ego zawiera sam język zabytku (m.in. kilkadziesiąt bohemizmów, kilka uczonych hebraizmów, a także kunsztowne gry słowne, kalambury i neologizmy). Ta specyficzna leksyka miała wskazywać na czeskiego slawistę, który prócz pionierskich prac z zakresu gramatyki języka cerkiewnosłowiańskiego oraz rodzimej leksykografii miał na swym koncie również studia na temat hebrajskich i łacińskich manuskryptów²⁷.

Monografia amerykańskiego badacza wzbudziła wielkie zainteresowanie i odzew badaczy z USA, Kanady, Belgii, Czech, Białorusi, Ukrainy i Rosji²⁸. Wśród wielu interesujących głosów w nowej odsłonie dyskusji na uwagę zasługują m.in. rozważania Andrieja Zalizniaka. Wykorzystując wyłącznie argumenty lingwistyczne, doszedł on do wniosku, że z punktu widzenia językoznawstwa historycznego prawdopodobieństwo późnego pochodzenia „Słowa” jest bliskie lub równe zeru²⁹.

Przy okazji rozważań językoznawczych Zalizniak podjął polemikę z E.L. Keenanem. Zakwestionował rzekomo widoczne w „Słowie” wpływy języka czeskiego, wskazując, że amerykański historyk jako bohemizmy określił wszystkie wyrazy mające jakąkolwiek analogię do czeszczyzny, podczas gdy w ocenie Zalizniaka jest to z reguły leksyka wspólna dla co najmniej kilku języków słowiańskich. Odnosząc się do hipotezy o autorstwie J. Dobrovský’ego Zalizniak przypomniał, że domniemany twórca „Słowa” był tym, który od początku kwestionował autentyczność „Rękopisu krółodworskiego”, a zwłaszcza „Rękopisu zielonogórskiego”, i nie zawahał się oskarżyć o fałszerstwo swego ucznia V. Hankę. Ponadto J. Dobrovský był znanym entuzjastą „Słowa” i w swoim fundamentalnym dziele „*Institutiones linguae slavicae dialecti veteris*” posługiwał się materiałem językowym zaczerpniętym z zabytku. Zatem – gdyby sam był jego autorem, należałoby uznać, że świadomie narażał na szwank swoją reputację naukową po to tylko, by Rosjanie mogli się szczycić posiadaniem XII-wiecznego poematu³⁰.

26 T. Hodana, dz. cyt., s. 14–16.

27 Tamże, s. 17.

28 Tamże s. 18 i przywołana tam literatura.

29 Tamże, s. 21.

30 Tamże, s. 23–24 i przywołana tam literatura. Na temat ostatecznie wykazanego fałszerstwa rzekomych średniowiecznych rękopisów czeskich zob.: J. Strzelczyk, *Rękopisy „odkryte” w Czechach, czyli o dobrym i złym patriotyzmie*, Wrocław 2023 i przywołaną tam literaturę.

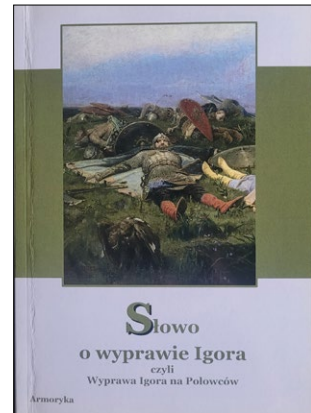
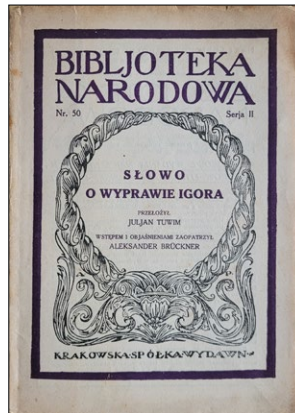
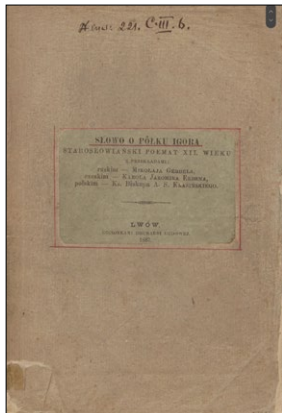
Niezależnie od ocen wystawianych poglądom na pochodzenie „Słowa o wyprawie Igora” nie należy się spodziewać rychłego zakończenia trwającego już trzecie stulecie sporu. Czyni to ów wyjątkowy poemat stale żywym i sugestywnym obrazem z przeszłości ziem ruskich.

Fot. 4 Przykłady polskich tłumaczeń:

4.1 *Słowo o pólku Igora. Starosłowiański poemat XII. wieku z przekładami: ruskim – Mikołaja Gerbela, czeskim – Karola Jaromira Erbena, polskim – ks. biskupa A.S. Krasieńskiego*, Drukarnia Ludowa, Lwów 1887. Źródło: (<https://bibliotekacyfrowa.ujk.edu.pl/dlibra/doccontent?id=200>). Zdjęcie: Wojciech Styłski

4.2 *Słowo o wyprawie Igora*, przełożył J. Tuwim, wstępem i objaśnieniami opatrzył A. Brückner, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków 1928.
Źródło: Ze zbiorów Wojciecha Styłskiego. Zdjęcie: Wojciech Styłski

4.3 *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa Igora na Polowców*, dwa przekłady: Augusta Bielowskiego – wierszem i Andrzeja Sarwy – prozą, Wydawnictwo ARMORYKA, Sandomierz 2009. Źródło: Ze zbiorów Wojciecha Styłskiego. Zdjęcie: Wojciech Styłski

Na zakończenie warto dodać, że „Słowo o wyprawie Igora” spotkało się z dużym zainteresowaniem polskich naukowców³¹ i tłumaczy. Jako pierwszy przekładu całości „Słowa” na polski dokonał, korzystając z oryginału, August Bielowski (Lwów 1833)³². Następnie zabytek tłumaczyli m.in.: bp Adam Krasieński (Petersburg 1856), Bohdan Łepki (Kraków 1905)³³, czy wreszcie Julian Tuwim³⁴. Tłumaczenie Tuwima, uznawane za najlepsze, ukazało się po raz

31 Zob. W. Mokry, *Od Ilariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII wieku*, Kraków 1996; E. Małek, *Слово о полку Игореве в Польше*, [w:] *Слово о полку Игореве. Комплексные исследования*, ред. А.Н. Робинсон, Москва 1988, s. 365–382 i przywołana tam literatura.

32 A. Obrębska-Jabłońska, „*Słowo o wyprawie Igora*” w *przekładach polskich*, „Pamiętnik Literacki” 1952, z. 1–2, s. 418–422.

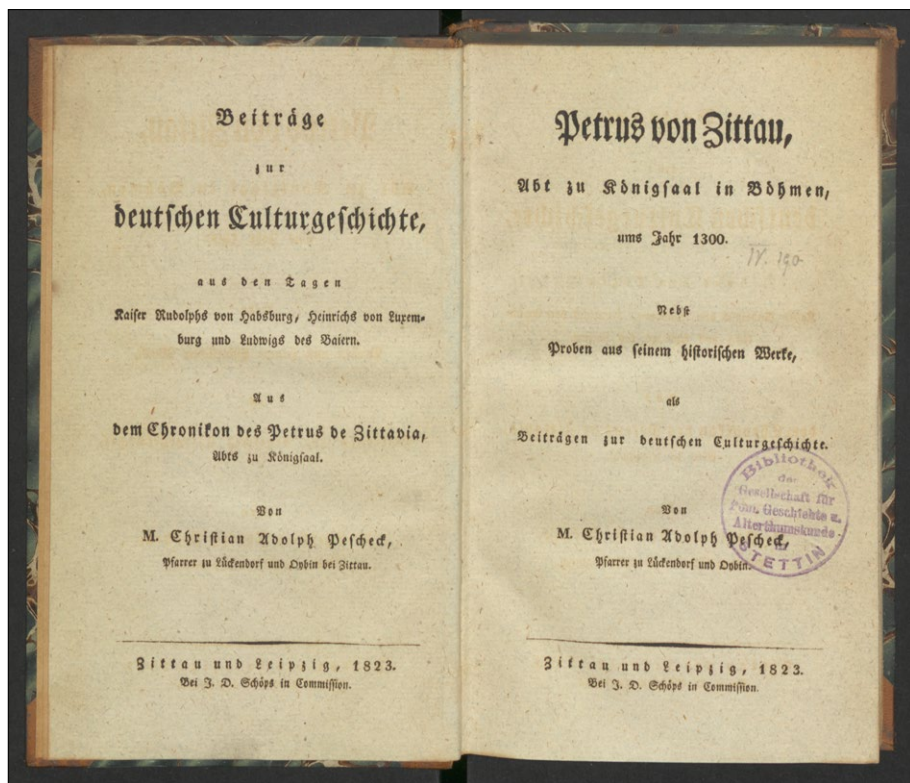
33 Tamże, s. 426–428.

34 S. Sowiec, „*Słowo o pulku Igora*” w *polskim przekładzie Juliana Tuwima*, „Pamiętnik Literacki” 1954, z. 4, s. 556–568.

pierwszy w 1928 r. w Krakowie, w serii Biblioteki Narodowej³⁵, a następnie kilkakrotnie korzystano z niego w kolejnych edycjach zabytku. W 2009 r. ukazało się „Słowo” prozą, w tłumaczeniu Andrzeja Sarwy³⁶.

Fot. 5. Petrus von Zittau (Petrus Zittaviensis), *Abt zu Königssaal in Böhmen, ums Jahr 1300. Nebst Proben aus seinem historischen Werke, als Beiträge zur deutschen Culturgeschichte*, Zittau und Leipzig, 1823.

Źródło: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Biblioteka, sygn. BO.
Zdjęcie Agnieszka Mazurkiewicz

Jak już wspomniano, *Hrdinský zpíev o tažení proti Polovcům* z dzisiejszego punktu widzenia należy do ciekawszych bohemików ze zbioru Towarzystwa Historycznego, chociaż trudno sądzić, na ile publikacja wzbudziła żywszy oddźwięk wśród jego członków. Mogła z pewnością zainteresować

35 *Słowo o wyprawie Igora*, przeł. J. Tuwim, wstępem i objaśnieniami opatrzył A. Brückner, Kraków 1928.

36 *Słowo o wyprawie Igora czyli Wyprawa Igora na Polowców*, dwa przekłady: A. Bielowskiego – wierszem i A. Sarwy – prozą, Sandomierz 2009.

językoznawców. Inne bohemika o tematyce historycznej, ekonomicznej, gospodarczej mogły zainteresować również spore grono badaczy z tego kręgu. Zwłaszcza, że nie brak wśród nich interesujących publikacji, dziś będących rzadkością bibliograficzną jak jedyne wydanie dzieła: Petrus von Zittau, *Abt zu Königssaal in Böhmen, ums Jahr 1300. Nebst Proben aus seinem historischen Werke, als Beiträgen zur deutschen Culturgeschichte*, von M. Christian Adolph Pescheck, Zittau und Leipzig 1823. Spośród innych książek o tematyce czeskiej będących do dyspozycji w bibliotece Towarzystwa można wymienić jeszcze: Kalina z Jäthensteinu, Matyáš, *Winke über den Zustand der Landwirtschaft Böhmens in der heidnischen Vorzeit*, Prag 1839; *Verzeichniss der hinterlassenen Bibliothek des Herrn Professors med. Dr. Ramisch in Prag, sowie eines Theiles der werthvollen Bibliothek des k.k. Hofrathes Herrn K. v. Kesaer in Wien*, Leipzig 1860; *Geschichte Böhmens von Dr. Ludwig Schlesinger*, Prag – Leipzig 1869; V. John, *Die Vorschuß- und Kredit-Vereine (Volksbanken) in Böhmen*, Prag 1870; „Věstník Slovanských Starožitností: Indicateur des travaux relatifs á l’antiquité slave”, Praha 1898. Jak widzimy znalazły się wśród nich m.in. czasopismo wydawane przez Lubora Niederle, czeskiego slawistę, antropologa, etnografa, historyka oraz katalog aukcyjny. Co prawda badania nad słowiańszczyzną z biegiem lat słabły ale nadsyłane do Szczecina jeszcze na przełomie XIX i XX w. bohemika mogły służyć gronu zainteresowanych badaczy, włączając ich tym samym w sferę badań spoza lokalnego środowiska.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Państwowe w Szczecinie, Pomorskie Towarzystwo Historii i Archeologii, sygn. 9.

Opracowania

„Baltische Studien” 1832, 1842, 1844.

Czajewski W., *Historia literatury czeskiej od czasów odrodzenia do chwili bieżącej*, Warszawa 1886.

Dwa listy Tytusa hr. Działyńskiego do Wacława Hanki. Przyczynek do historii Biblioteki Kórnickiej napisał Edward Jelinek, Kraków 1894.

Hanka V., *Münzen und Medaillen des hochgräflichen Schlickischen Hauses*, „Verhandlungen der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen in der sechszehnten allgemeinen Versammlung am 18. April 1838” 1838, s. 48–65.

Hodana T., *Najnowsze spory o autentyczność Słowa o wyprawie Igora*, „Przegląd Rusycystyczny” 2011, nr 3 (135), s. 5–32.

- Krółodworski rękopis. Zbiór staroczeskich bohaterkich i lirycznych śpiewów nalezionych i wydanych przez Waclawa Hankę Bibliotekarza król. narod. czes. muzeum, a z czeskiego na polskie przez Lucyana Siemińskiego przełożonych*, Kraków 1836.
- Latopis Kijowski, [w:] *Kroniki staroruskie*, wybór, wstęp i przypisy F. Sielicki, Warszawa 1987.
- Łużny R., *Kto, kiedy, gdzie i po co napisał „Słowo o wyprawie Igorowej”*, „Slavia Orientalis” 1994, nr 2, s. 171–181.
- Magnuszewski J., *Historia literatury czeskiej. Zarys*, Warszawa 1973.
- Miszewski J., *Walka o czeskie rękopisy: w 120 rocznicę znalezienia rękopisu krółodworskiego i zielonogórskiego*, Kraków 1937.
- Mokry W., *Od Itariona do Skoworody. Antologia poezji ukraińskiej XI–XVIII wieku*, Kraków 1996.
- Obrębska-Jabłońska A., „Słowo o wyprawie Igora” w przekładach polskich, „Pamiętnik Literacki” 1952, z. 1–2, s. 418–422.
- Pawlik R., *Kapituła katedralna w Kamieniu Pomorskim na przełomie epok (1498–1549)*, Warszawa–Szczecin 2019.
- Pletniewa S., *Połowcy*, Moskwa 2018.
- Pyłypczuk Ja., *Etnopolitycznyj rozwytok Daszt-i Kypczak u IX–XIII st.*, Kyjiw 2012.
- Pyłypczuk Ja., *Socialna istorija kypczakiw u IX–XIII st.*, Kyjiw-Winnycia 2018.
- Roux J.- P., *Historia Turków*, Gdańsk 2003.
- Słowo o polku Igorowie. Kompleksnyje issledowanija*, ried. A.N. Robinson, Moskwa 1988.
- Słowo o wyprawie Igora, czyli Wyprowa Igora na Połowców*, dwa przekłady: A. Bielowskiego – wierszem i A. Sarwy – prozą, Sandomierz 2009.
- Słowo o wyprawie Igora*, przeł. J. Tuwim, wstępem i objaśnieniami opatrzył A. Brückner, Kraków 1928.
- Sowietow S., „Słowo o pulku Igora” w polskim przekładzie Juliana Tuwima, „Pamiętnik Literacki” 1954, z. 4, s. 556–568.
- Strzelczyk J., *Rękopisy „odkryte” w Czechach, czyli o dobrym i złym patriotyzmie*, Wrocław 2023.
- Szukała M., *Powstanie i działalność Towarzystwa Historii i Starożytności Pomorza w Szczecinie w latach 1824–1918. Z dziejów pomorskiej nauki i kultury XIX i początku XX w.*, Szczecin 2000.
- Szultka Z., *Gesellschaft für Pommersche Geschichte und Altertumskunde in Stettin a kwestia początków badań nad słowiańszczyzną i kaszubszczyzną*, [w:] VI Konferencja Kaszubsko-Pomorska pt. *Rozwój nazewnictwa lokalnego na Pomorzu Zachodnim. Pomorska toponomastyka i onomastyka na przestrzeni dziejów. Materiały z konferencji, Darłowo, 8–9 września 2000*, pod. red. W. Łysiaka, Poznań 2001.
- Zajączkowski A., *Związki językowe połowiecko-słowiańskie*, Wrocław 1949.